

Biekorf

Dat is een leer- en leesblad voor
alle verstandige Vlamingen

WESTVLAAMS ARCHIEF
voor Geschiedenis, Oudheidkunde
en Folklore

Verschijnt maandelijks

56ste jaar. **6.**

In Zomermaand, 't jaar 1955.

* ZANDVOORDE-BIJ-OOSTENDE

60886

Een 600 meter ten westen van Zandvoorde-dorp staat de wandelaar, die de — misschien wat eentonige — kalnte van het rustig-vlakke polderlandschap heeft opgezocht, verrast voor een grote langgerekte waterplas, waarvan hij het einde slechts kan raden. Gerimpeld door duizenden kleine golfjes, die de nooit-stille polderwind rusteloos opjaagt, ligt daar, zelf groots in de eindeloze vlakte, de Grote Keignaardkreek. Honderd meter breed, meer dan een kilometer lang, meters diep, dat zijn de afmetingen van deze reus, die met zijn grillig kronkelende zijtakken nergens in de Polders zijns gelijke heeft. Zelfs in het Zwingebied, deze eens zo machtige inham die zich tot Damme uitstrekte, heeft de zee nauwelijks enkele veel engere waterlopen achtergelaten, terwijl de andere onvermijdelijk dicht-slibden en nu vruchtbaar akkerland vormen. Niet alleen de Grote Keignaard ligt daar; men vindt er ook tal van andere, weliswaar kleinere krekken. Dit merkwaardig gebied uit onze Polderstreek loont wel de moeite dat we er een kleine studie aan wijden. En op het gevaar af van U, waarde lezer, en U, mijmerende wandelaar — die meegesleept door Uw rijke verbeelding, beiden misschien reeds droomt van machtige

zeeinhammen en ranke Vikingschepen vol met krijg-zuchtige Noormannen, er op uit om de nederzettin-gen van onze nijverige voorouders te vernielen — te moeten ontgoochelen door onze nuchter-wetenschappe-lijke bevindingen, willen we hier een en ander vertel-len over de merkwaardige geschiedenis van de streek van Zandvoorde.

Enkele auteurs, die de Polderstreek bestudeerden, veronderstellen dat de talrijke kreken bij Zandvoorde overblijfsels zijn van de « lagune » periode, dit is de dageraad van het ontstaan van de polders. Niets is nochtans minder waar, want deze kreken werden ge-vormd tijdens de jongste periode uit de geschiedenis van de Polders, nl. in de 17^e en 18^e eeuw. Hun ont-staan hangt nauw samen met deze van de haven van Oostende... maar hier lopen we ons verhaal wel wat vooruit.

Tot in het begin van onze tijdrekening was dit ge-bied, en ook de rest van de Polderstreek, een moe-rassige veenvlakte. Tijdens verschillende, eeuwenlange overstromingsperiodes, die werden samengevat onder de benaming van Duinkerkiense transgressie (men onderscheidt de Duinkerken I, II en III-transgressie, die reeds in vorige bijdragen in Biekerf beschreven werden door onze collega Dr Ir F. Moormann en ons-zelf), werd de veenvlakte onder een dikke laag zand en klei bedolven, die er door het zeewater werd af-gezet. Over de Duinkerken I-transgressie (2^e eeuw vóór J. C. tot 1^e eeuw na J. C.) bezitten we weinig gegevens. De Duinkerken II-transgressie (4^e tot 8^e eeuw) is ons beter bekend en is ook heel wat belangrijker. Over deze tweede overstromingsperiode kunnen we met ze-kerheid zeggen, dat een brede kreek — ongeveer waar nu Oostende ligt — doorheen de duinen haar weg in de vlakte baande tot bij Oudenburg. Dat was dus in de 4^e eeuw. (1) In de 8^e eeuw was deze machtige kreek

1) In 1952 werd te Oostende, langs de Torhoutse steenweg,

reeds grotendeels door verzanding opgevuld. En nu is er niets meer van overgebleven, ten minste toch niet onder de vorm van een waterloop. Het bodemonderzoek (1) laat ons echter toe met zekerheid het bestaan ervan te bevestigen; een gedeelte ervan is de hoge, zandige strook, die loopt van Zandvoorde naar Oudenburg en die trouw door de baan wordt gevolgd. Ook Zandvoorde-dorp (ontstaan na de 8^e eeuw) ligt op deze hoge rug. Tijdens de Duinkerken III-transgressie (10^e-11^e eeuw) bereikte de zee, die te Nieuwpoort een grote inham had gevormd, in oostelijke richting de lijn Oostende-Zandvoorde-Gistel. In dit gebied strekte zich een soort « strandvlakte » uit, waar de bedekkende waterlaag tamelijk ondiep was. De dijk, die loopt van Bredene over Plassendale naar Oudenburg en die de grens vormt tussen de Watering van Blankenberge (ten oosten) en deze van het 's Heerwoutermans-Ambacht (ten westen) werd omtrent die tijd aangelegd met de bedoeling de overstromingen in oostelijke richting tegen te houden.

Tot in de 17^e eeuw had deze streek het zelfde uitzicht als het omliggende gebied: geen grote kreken, geen opvallende dijken. Toen zou het landschap echter, in verband met het beleg van Oostende (1601-1604) een diepgaande wijziging ondergaan. Met strategische doeleinden werd de streek rond Oostende onder water gezet. Daartoe had men de duinen ten oosten van de stad afgegraven, met als gevolg dat de zee er weldra een grote geul had gevormd, die het ontstaan gaf aan de huidige Oostendse havengeul. Een eerste maatregel om de overstromingen enigszins

op 8 m diepte het wrak van een zeer oude boot gevonden. Dit wrak bevindt zich op de bodem van de voornoemde kreek en zou dus moeten uit die periode dateren, hetgeen werd bevestigd door de deskundige A. Nagelmackers.

1) Uitgevoerd onder de auspiciën van het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw (I. W. O. N. L. — I. R. S. I. A.).

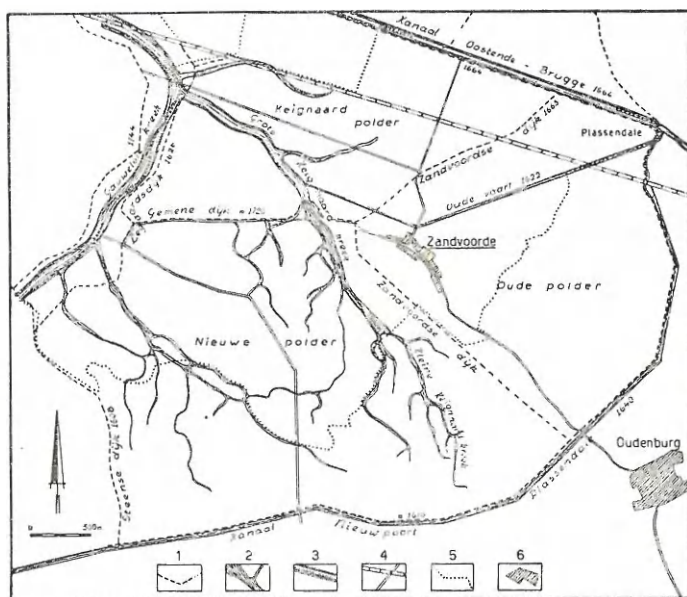
te beperken was het aanleggen van een grote ringdijk, die het overstromingsgebied met een wijde kring omschreef. Deze dijk bestaat uit verschillende delen : de *Steense dijk* (1608), de noorddijk van de vaart Nieuwpoort-Plassendale (dit kanaal werd zelfs slechts in 1639-1640 voltooid), een deel van de hierboven beschreven 10^e eeuwse dijk en de *Groenendijk* (1612). Slechts 2 dorpen lagen nog in het overgestroomd gebied : Ste Catharina en Zandvoorde. Om Zandvoorde, dat dank zij zijn hoge ligging waarschijnlijk niet al te veel van de overstromingen geleden had, volledig te vrijwaren, werd in 1626 de *Legaardsdijk* aangelegd. Deze dijk liep van aan het Philippusfort bij Oostende tot aan de Steense dijk. Inmiddels had de zee, vanuit de Oostendse havengeul, machtige kreken doen ontspringen, die zich ver in het land uitstrekten, b. v. de Catharinakreek en de Gauwelozekreek. Nadat deze laatste in 1626 door de Legaardsdijk langs haar landzijde was geflankeerd, was voor Zandvoorde — althans tijdelijk — alle gevaar geweken. Ste Catharina daarentegen werd prijsgegeven en zou volledig verdwijnen.

De Oostendse haven was, voor haar voortbestaan, aangewezen op de wateren van het « hinterland », die de havengeul moesten uitschuren, op diepte houden en aldus voor de onvermijdelijke verzanding vrijwaren. Dit kon slechts bekomen worden mits te beschikken over een ontzaglijke massa spoelwater. De aanleg van de Legaardsdijk zou in dit opzicht dus nadelig werken, zodat hij in 1627 reeds doorgestoken werd. In mei 1631 werd de dijk nochtans hersteld, waarschijnlijk op protest van Zandvoorde. Oostende verkreeg echter dat sommige werken — zoals het bouwen van havenhoofden en een kaai — werden uitgevoerd op kosten van Zandvoorde en omliggende gemeenten.

In 1622 had men een kanaal gegraven van Plassendale naar Oostende via Zandvoorde, als voortzetting van het kanaal Gent-Brugge-Plassendale. Dit kanaal is nog duidelijk te herkennen in de Oude Polder ; tijdens onze bodemkundige opzoekingen vonden we er ook

sporen van terug in de Keignaardpolder. In 1664 kwam men klaar met het nieuw kanaal Plassendale-Oostende in rechte lijn.

Sedert enkele tijd ondervond men terug moeilijkheden met het op diepte houden van de havengeul. Daarom werd besloten het overstromingsgebied rond Oost-

1. dijen. — 2. krekken (verdwenen en bestaande). — 3. kanalen.
— 4. wegen - spoorwegen. — 5. gemeentegrens. — 6. gemeentekom.

DE « POLDERS » VAN ZANDVOORDE.

ende te vergroten om meer spoelwater te hebben voor de haven. In 1663 werd een dijk aangelegd, die wij de *Zandvoordse dijk* zullen noemen, met de bedoeling Zandvoorde-dorp te beschermen. Hij loopt vanaf het kanaal Nieuwpoort-Plassendale om Zandvoorde-dorp heen naar het nieuwe kanaal Plassendale-Oostende. De « polder », die aldus ingesloten werd, wordt de *Oude Polder* genoemd.

Bij het onder water laten op 25 maart 1664 verloor Zandvoorde — althans tijdelijk — ongeveer de $\frac{4}{5}$ van zijn grondgebied. De Oude Polder bleef echter droog, zodat het dorp gespaard bleef. Het is in deze periode dat zich de *Keignaardkreek* en ook de meeste andere krekten van de Nieuwe Polder hebben gevormd.

In 1698 had de havengeul een diepte van 13,75 m bij laag water, zodat besloten werd in 1700 de spoeling stop te zetten. Nauwelijks 20 jaar later stond men echter weer voor het onvermijdelijk feit, dat de havengeul verzandde, zodat men verplicht was opnieuw voor voldoende spoelwater te zorgen. Nieuwe dijken werden gebouwd: de *Gemene dijk*, die de *Nieuwe Polder* afsloot, en de *Schorredijk*, die een nieuwe spoelpolder, gelegen op het grondgebied Snaaskerke, Leffinge en Stene, omsloot, nl. de *Snaaskerkse polder* (ook het Schorre genaamd). In 1721 kon men het aldus afgebakende gebied onder water laten; het omvatte de *Keignaardpolder* (op Zandvoorde), de *Ste Catharinapolder* (op Stene en Oostende) en de *Snaaskerkse polder* (hoofdzakelijk op Snaaskerke). In de Nieuwe Polder bleven aldus de krekten van de 17^e eeuw bewaard, terwijl ze in de Keignaardpolder bijna volledig dichtslibden en nog slechts als weinig uitgesproken laagten in de polder liggen. In 1803 werd definitief van het systeem der « spoelpolders » afgezien; er werd een groot en diep spoeldok (bassin de chasse) gegraven nabij de haven.

Deze bewogen geschiedenis van Zandvoorde verklaart waarom men daar duidelijk 3 verschillende delen kan onderscheiden, die elk de naam van « polder » dragen. De *Oude Polder* is inderdaad het oudste gedeelte van Zandvoorde; hij heeft nooit als « spoelpolder » gediend. De *Nieuwe Polder* wordt gekenmerkt door zijn talrijke krekten, waarvan de Grote Keignaard het mooiste voorbeeld is. Deze polder werd als spoelpolder gebruikt, hoofdzakelijk in de periode 1664-1700. De *Keignaardpolder* is de jongste van de drie. De krekten zijn er bijna geheel opgevuld. Hij valt op door zijn « moderne » percelering: de meeste kavels hebben

een regelmatig geometrische vorm. De kadastrale kaart laat dit verschil duidelijk zien : bij een eerste blik reeds vallen drie verschillende perceleringssystemen op.

Om te besluiten willen we er nog op wijzen dat de dijken van dit gebied geen landwinningsdijken zijn, zoals door sommige schrijvers, die ten onrechte aan het bestaan van een « estuarium » bij Oostende geloofden, werd beschreven. Onze kust telt slechts 2 « estuaria » : die van de Yzermonding en die van het Zwin. De dijken die men daar vindt zijn wel landwinningsdijken ; ze werden gebouwd met de bedoeling van een stuk land (schor) op de zee te winnen (inpolderen, indijken). De dijken van de Oostendse polders daarentegen werden opgeworpen om een gebied af te bakenen, dat als spoelpolder moest gebruikt worden. De dijken omsloten een « polder », die (tijdelijk) uit noodzaak aan de zee werd prijsgegeven, zodat men hier kan spreken van « uitdijken ».

Dr. Ing. J. AMERYCKX,

Centrum voor Bodemkartering. • I.W.O.N.L.

AFTELRIJMPJES.

Onder de bank lei er wat zand
trekt daarmee naar Engeland
van Engeland naar Spanje
appels van Oranje
peren van de roesteboom (?)
in de winter zal het vriezen
in de zomer zal de zonne schijnen

1 — 2 — 3 — af.

Mencere was opgestaan
om vroeg uit te gaan
weet-je wie hij tegenkwam
twee ijzeren manniges
twee potten en panniges
twee hoge zieltjes
en een zestientje.

Uit Beveren aan de Yzer.

A. B. Stavele

VROEGE GEDICHTEN OVER DE GULDENSPORENSLAG

Onlangs heeft Dom J. Leclercq een merkwaardig en vroeg gedicht over 1302 bekend gemaakt. (1) Het is een belangrijk getuigenis van de fransgezinde houding die, ten overstaan van de Vlaamse overwinning, door sommigen in Noord-Frankrijk werd aangenomen. In aansluiting bij dit nieuw document mogen wellicht ook enkele van de reeds bekende versjes over de Guldensporenslag onderzocht worden en dan voornamelijk onder het oogpunt van de tekstkritiek. Zij behoren tot de oudste stukken die in Vlaanderen over deze gebeurtenissen werden geschreven en ze verdienen in elk geval hun mantel van vers en rijm ongeschonden terug te vinden.

I. Het eerste van deze gedichtjes werd slechts kort geleden ontdekt. (2) In Biekerf (3) werd de versvorm ervan hersteld en het stukje zeer kunstig in het Middelnederlands nagedicht. A. Viaene had onmiddellijk gezien dat in de *Annales Aldenburgenses* twee hexameters geciteerd waren waarvan zeker de eerste met binnen- en eindrijm was gesierd. Het tweede versje :

« Hoc fit Curtraci, centumque ter, milleque, bis unum »
was echter metrisch onzuiver gebleven en grammatisch zelfs een beetje fout. Dit viel des te meer op daar dit vers, in zijn eerste deel althans, volledig de bouw

1) *Poèmes sur la bataille de Courtrai conservés à Tolède*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis... Société d'Emulation te Brugge*, dl XCI, 1954, p. 155-160. In : *Een nieuw gedicht over 1302*, te verschijnen in *Wetenschappelijke Tijdingen* 1955, hebben wij deze uitgave op meerdere plaatsen verbeterd en het gedicht juister gedateerd.

2) A. C. F. Koch en J. F. Verbruggen, *De « Annales Aldenburgenses » over de gebeurtenissen in Vlaanderen tussen 11 Juli 1302 en 25 April 1303*, Tielt, 1955, p. 12.

3) A. V[iaene], *De oudste « carnatioen » van de Sporenslag*, in *Biekerf*, dl LIV, 1953, p. 149-150.

van het eerste versje vertoonde. Dit gemis aan keurig-
heid kan volledig vermeden worden wanneer men
naar de lezing van het handschrift zelf wil terugkeren.
Beide verzen zijn daar a. v. te lezen :

<i>Franci sunt uicti</i>	<i>sub translato Benedicti</i>
<i>Hoc fit Curtraci</i>	<i>Cque ter, Mque, bis I.</i>

De eerste uitgevers hadden de Romeinse cijfers,
die in het handschrift voorkomen (4), in letters om-
gezet. Door dan *centum* te lezen i. p. v. *C*, *mille* i. p. v.
M en *unum* i. p. v. *I* was de tijdsaanduiding gramma-
tikaal fout geworden, was het versje gaan hinken en
had het zelfs zijn eindrijm, *Curtraci... bis I* verloren.
Het voorbeeld van andere aanverwante chronologische
gedichten, — A. Viaene bracht de vergeten term « car-
natioen » terug in gebruik, — wettigt deze wijze van
lezen. (5)

II. Een gelijke verschrijving verminkte enigszins het
interessante gedicht over 1302 dat Mgr. C. Callewaert
destijds uitgaf volgens het enige handschrift waarin het
bewaard is. (6) De verzen 2, 3, 4 en 5 vertonen er
alle een binnenrijm dat met de laatste lettergrepen of
met de laatste klinkers van elk vers rijmt. Alleen vers 1,
volgens handschrift en uitgave tenminste, maakt hier-
op een uitzondering en het lijkt gewettigd de vraag

4) Cfr facsimile in vermelde uitgave, tussen p. 10 en 11 en
de tekstkritische nota's m, n en o, p. 12.

5) Cfr : « Cque ter, Mque, bis I », hierboven ; « D bis,
cum C ter, I bis... » (Viel Rentier d'Audenaerde, uitg. L.
Verriest, Brussel, 1950, niet gepagineerd) ; en « M, C ter atque
bis I... » (Jan Van Thielrode, *Chronicon s. Bavonis*, uitg. A.
V[an] L[okeren], Gent, 1835, p. 72 ; uitg. J. Heller, MGH., SS.,
dl xxv, p. 584.) Wij danken zeer hartelijk onze vriend Dom
N. Huyghebaert die ons op de twee laatste teksten wees.

6) Onuitgegeven aanteekening uit het jaar 1302 over de Gul-
densporenslag, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*,
dl LX, 1910, p. 359, gepubliceerd uit ms. 7, afkomstig
uit ter Doest, van de Brugse Stadsbibliotheek. Cfr A. De
Poorter, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque publi-
que de la ville de Bruges, Gembloers, 1934, p. 26.*

te stellen of ook hier de kopiïst niet bij het afschrijven de Romeinse cijfers in volle letters zou hebben opgelost en of hij aldus het versje niet een tikje zou hebben verhaspeld. Eigenlijk zou het gedichtje dan a. v. dienen te worden gelezen :

• <i>Ter C, M, bis I (a)</i>	<i>Francia, uicta fuisti,</i>
<i>Curtraci uille,</i>	<i>quartusque (b) dies fuit ille</i>
<i>Et mensis julii</i>	<i>translatio fit Benedicti</i>
<i>Hoc qui fecerunt</i>	<i>burgenses illi (c) fuerunt.</i>
<i>Deum laudemus,</i>	<i>ceteros Francos superemus. •</i>

Wanneer aldus aan vers 1 zijn zuiver chronologische notatie is teruggeschonken, wordt het duidelijker dat *bis* onvolledig bleef en zelfs, naar den zin, onjuist. Evenals in het voorgaande en in de verwante gedichten zal op die plaats *bis I* hebben gestaan (7) en met *bis I... fuisti* verschijnt dan meteen het binnenrijm, dat alleen in vers 1 ontbrak. De lezing : *C, M,* vermindert daarbij het aantal voeten, waardoor vers 1 a, in verhouding tot de volgende, tevens genormaliseerd wordt.

Deze kleine correcties, door de tekstkritiek voorgesteld, maken het onwaarschijnlijk dat de monnik van ter Doest, die het gedichtje kopieerde, er ook de opsteller van zou zijn geweest. Het is niet te geloven dat de schrijver zelf zijn vers 1 zo onkundig zou hebben verknoeid en dat hij daarbij nog een fout in v. 4, — *ille* i. p. v. *illi*, — en wellicht een tweede in v. 2, — *quoque* i. p. v. *que*, — zou hebben gemaakt.

Deze bemerkingen verminderen de waarde niet van dit vroege getuigenis over 1302. Mgr C. Callewaert vermoedde dat het kon geschreven zijn in de eerste dagen na 11 Juli 1302. *Ceteros Francos superemus* (v. 5) lijkt er in elk geval op te wijzen dat het dient geplaatst te worden in de weken tijdens dewelke de Vlaamse *burgenses* (8) zich voorbereidden op een nieu-

a) *I* ontbreekt in hs.

b) Hs. geeft *quartus quoque*.

c) Hs. geeft *ille*, door Mgr. C. Callewaert reeds verbeterd.

7) Cfr voetnoot 5.

8) De fierheid over de Vlaamse stedelingen, die in « bur-

we aanval van het Franse leger. Op 29 September 1302 nu trok de Franse koning zijn leger reeds terug. (9) Na die datum kan het gedichtje dan ook niet meer zijn geschreven geworden.

De folia 41 en 42 van hs. 7 der Brugse Stadsbibliotheek zijn van een andere hand dan de rest van het handschrift. Zij zijn nochtans uit de XIIIe eeuw. (10) Zij bevatten een deel van het *Canticum Habacuc* en het *Canticum Moyses*. Het is bovenaan deze teksten dat een jongere hand, uit het begin van de XIVe eeuw, f° 41 r° bovenaan, de vier versregels heeft overgeschreven. De buurschap van deze bijbelstukken, die helemaal niet op hun plaats komen te staan tussen de, f° 40 v° plots afgebroken, tekst van de Psalmen en, f° 43 r°, het boek Job, heeft wellicht nog iets te leren. Beide stukken zijn inderdaad in de liturgie opgenomen als *cantica ad Laudes II*, o. m. te zingen op de Quatertempervrijdag en -zaterdag van September t. t. z. in 1302 op 22 en 23 September. Is er geen verband te leggen tussen deze bijbelse uittreksels uit de *Laudes*-liturgie en het *Laudemus Deum* van vers 4? Was het zo, dan wisten we dat op 22 en 23 September 1302 deze versjes reeds bestonden en dat een medebroeder van ter Doest het passend vond ze in die omgeving over te schrijven.

Treffend is het in elk geval dat de kopiïst blijkbaar een verband heeft gezien tussen de nederlaag van de Fransen en zijn hoop op volledige zegepraal, en de inhoud van beide cantica. Het *Canticum Habacuc* beschrijft inderdaad een theofanie, een glorievolle verschijning van Jawhe die Zijn vijanden en de ver-

gensens illi » wordt uitgedrukt, is terug te vinden in de *Passio Francorum secundum Flemyngos*, uitg. P. Lehmann, *Parodistische Texte: Beispiele zur lateinischen Parodie im Mittelalter*, München, 1923, p. 27: « Ciuitates et opida gloriose construximus ».

9) Cfr A. C. F. Koch. - J. F. Verbruggen, op. cit., p. 40.

10) Zie A. De Poorter, op. cit., p. 25.

drukkers van het uitverkoren volk, dat Hem opnieuw trouw is geworden, zal vernietigen. Het *Canticum Moysis* geeft op meerdere plaatsen een gelijke gedachte weer: als het volk des Heren Hem trouw wil blijven, dan zal Hij het bloed van Zijn dienaren wreken en Zijn wraak op hun vijanden keren.... Is dit alles louter toeval of heeft de monnik van ter Doest, bij het lezen van beide teksten, telkens in zijn geest « Vlaanderen » begrepen waar hij « Israel » las? Dan was het zijn overtuiging dat, wilde Vlaanderen grotere getrouwheid aan God betuigen, de redding en de zegepraal zeker komen moesten.

Ook elders is deze theologische en apologetische interpretatie van de gebeurtenissen neergeschreven geworden en zo grondig was ze met de middeleeuwse mentaliteit vergroeid dat wie tot het andere kamp behoorde niet anders oordeelde. Het pas in Toledo ontdekte gedicht verwacht voor de Franse partij op haar beurt alle redding van een terugkeer naar God. (11) In beide kampen zag men in de ontwikkeling van de gebeurtenissen een soort godsoordeel. (12) De plaats van het handschrift waar de monnik van ter Doest de verjes overschreef licht ons in over wat men zijn « theologie der geschiedenis van 1302 » zou kunnen heten.

Leuven

J. M. DE SMET

TUCHTIGKRUID EN MELKWIED TEGEN DE WRATTEN.

Bij ons te Stavele wordt ook het « kroontjeskruid » (Biek. 1954, 245) aangewend tegen de wratten, men noemt het echter « tuchtigkruid ».

Soms bestaat er verwarring tussen kroontjeskruid en melkkruid dat bij ons *melkwied* genoemd wordt. Toch is het verschil duidelijk. Het vocht dat bij het doorbreken van de stengel te voorschijn komt is bij melkwied (melkkruid) dunner en niet zo wit als bij kroontjeskruid. A. B. Stavele

11) «... Mox Isti, Francia, crede,

Et Tali cede. Curaberis, hoc mihi crede.» Op. cit., p. 158.

12) Zie o. m. L. Delfos, *Het avontuur van de Liebaards, Tielt*, 1952, p. 267.

MARMERWERK UIT HENEGOUWEN

TE BRUGGE IN DE 18e EEUW

Het Brugse patriciaat — hoge ambtenaren, hoge geestelijken en negotianten — heeft in de tweede helft van de 18e eeuw zijn statige huizen overvloedig gestoffeerd met marmmerwerk uit Henegouwen. Schouwen in Louis xv en in de opkomende stijl « à la grecque » (d. i. Louis xvi) worden bij karrevrachten ingevoerd o. m. uit Rance, de Henegouwse gemeente die beroemd is om haar rood marmer en om het verwerken van de marmersoorten uit de streek van Samber-en-Maas.

Uit de verzendingsregisters 1769-1784 van het marmerbedrijf « Thomas et Boutée » te Rance hebben we de volgende gegevens betreffende Brugge samengebracht. (1)

De bestellingen voor Brugge en het Vlaanderse werden gegroepeerd en door Henegouwse voerlieden per wagen aangebracht; de volgende « voituriers » komen in de registers voor: « Marin de Beaumont; Patat de Rance; Joyeux de Leugny; Petit Mayeur de Solre St. Gery; Pierre Erbecq de Leugny; Jean Grawet de Boussu; Petit Bleu de Leugny; Charlet de Solre St. Gery; Jeanmay. »

Op de kop van onze lijst van Brugse bestemmingen stellen we de beeldhouwer Pieter Pepers, die deze zomer, samen met zijn tijdgenoten Garemyn en Pulinx, aan de eer is in de tentoonstelling op de Halle te Brugge.

1) Jean Joseph Boutée, gestorven te Rance op 7 October 1777 was in 1728 gehuwd met Marie-Thérèse Thomas, zuster van Pierre-Joseph Thomas. P. J. Thomas huwde Marie-Thérèse De Bourge van Beaumont; hun oudste zoon Michel Gabriel Thomas, geboren op 7 September 1753 en gehuwd met Anne Marie Boucneau, zette de uitbating van het marmerbedrijf voort. Tijdens de Franse Omwenteling werd Gabriel Thomas vrederechter van het Kanton Beaumont. In 1807 had hij Rance verlaten en was naar Dijon in Frankrijk gaan wonen.

« Op 5 September 1770 wordt aan Pepers « sculteur statuaire à Bruges » de volgende reeks monsters van marmersoorten toegezonden :

1. St. Remy bleu. 2. St. Remy rouge. 3. Soulme imitant le St. Remy bleu. 4. Vaudelee. 5. Clermont jaune. 6. Merlemont gris rouge. 7. Merlemont gris bleu. 8. Clermont gris. 9. Merlemont imitant le St. Remy rouge. 10. Rance. 11. Cerfontaine. 12. Merlemont fleuri. 13. Griotte. 14. Cerfontaine tigré. 15. Soulme cusieu et Senzeilles. »

Enkele maanden later (17 Nov.) ontvangt Pepers een ovalen marmeren kader in Merlemont rouge fleuri. De Brugse « maitre esculture » — zoals hij in het register genoemd wordt — schijnt in de jaren 1770-80 een soort makelaar in marmerwerk geweest te zijn. In 1779 (Juni en Aug.) wordt uit Rance in twee wagenvrachten van samen boven de 12.000 pond een afgewerkt marmeren altaar aan de St. Andriesabdij geleverd. Dit geschiedde waarschijnlijk op bestelling van Pepers, die beeldhouwwerk voor dit altaar heeft uitgevoerd en de tekening van het geheel zal gemaakt hebben. (1). Dit altaar is, zoals men weet, het tegenwoordige hoogaltaar van de O. L. Vrouwkerk.

Pepers was niet de enige bemiddelaar van marmerwerk uit Henegouwen. Sieur Le Gillon ontving in Juni 1778 uit Rance het grafmonument voor zijn ouders ; het was uitgevoerd « suivant le dessin » : de tekening werd misschien wel geleverd door zijn kozijn, de schilder Jean-François Legillon ? Een afbeelding van dit mausoleum, dat in de kapel van de Zoete Naam Jezus in de St. Donaaskerk was opgesteld, komt voor bij Gailiard (Inscriptions funéraires, blz. 99 ; Brugge 1861).

Bij verscheidene leveringen wordt genoteerd dat een schouw te Rance uitgevoerd werd « naar tekening »

1) De lading van Juni 1779 bevatte nog een reeks monsters alsook een marmeren inktpot en een marmeren tabakspot, waarschijnlijk een toegift voor Pepers of voor de abt van St. Andries.

en « naar eigen tekening » van de Brugse afnemer. Geleverd wordt in 1779 : een schouw in Tréniau (marmer van Villers Deux-Eglises) « à la grecque suivant dessin » aan Mr. Wilbo ; een schouw « suivant son dessin à la grecque » aan Mr. le comte Patin ; een schouw « suivant son dessin en marbre de Merlemont Monseux » aan sieur Paul-Joseph De Cock, schilder en architect, directeur van de Brugse Academie ; in 1784 een schouw in Soulme « suivant son dessin et mesure » aan Mr. Cornelis, die reeds in 1771 een schouw in dezelfde marmersoort ontvangen had.

Ook meesters-metselaars bestellen schouwen en marmerwerk te Rance. Carolus Bauwens, deken van het ambacht, wonende op de Lange rei, ontvangt twee schouwen in Soulme (1771 en 1773). Bij Eugenius Godyn, meester-metselaar en architect in de Langestraat, wordt in 1782 een schouw afgeleverd in Clermont « suivant dessin ». Louis Feys, zoon van Louis, uit een geslacht van meester-metselaars gevestigd op de Steenhoudersdijk, ontvangt 1771 een dozijn monsters van marmersoorten, evenals François Astenburg, meester-steenhouwer wonende op 't Groene. Deze laatste ontvangt in 1771-73 een paar volledige schouwen in Clermont, alsook veel afgewerkte bladen in Soulme en Cerfontaine voor muurbekleding ; een deel ervan was bestemd voor stoffering van het huis van sieur Custis-de Peellaert in de St. Jacobsstraat.

Marmer wordt nu ook verwerkt in de nieuwe stijlmeubels. Afnemers van marmerbladen voor tafels zijn : de meester-schrijnwerker Carel Salieres, gevestigd op de Oude Beurs, die met 10 grote tafelbladen in de verzendingslijst voorkomt, en de schrijnwerker Pieter Villin, wonende bij het Gouden Kussen, die zich in het kleine meubel specialiseerde en in 1772-82 vier dozijnen bladen voor nachttafeltjes ontving.

In totaal werden in de loop van 15 jaren (1769-84) door de Henegouwse firma Thomas et Boutée 76 afgewerkte marmeren schouwen te Brugge geleverd. Wat de soorten betreft staan Soulme met 27, Cerfontaine

met 16 en Clermont met 14 ver boven de andere soorten die, behalve St. Remy bleu (met 5), slechts tweemaal of één enkele maal voorkomen.

Hier volgt nu een lijst van schouwen afgeleverd aan het adres van de heren eigenaars die, voor zover het register laat blijken, het marmerwerk meestal zelf te Rance bestelden om het door Brugse ambachtslieden in hun classicistisch interieur te laten plaatsen. Wij groepeeren de leveringen zoveel mogelijk volgens de sociale stand. De boven reeds vermelde schouwen worden in deze lijst niet herhaald.

Geestelijkheid.

Drie kanunniken van de St. Donaaskathedraal laten schouwen in hun herenhuis plaatsen :

Kan. Johannes Georgius van Outryve de jongere : een uit wit marmer « à la grecque avec ornement sur la console » (1771) ; een « à la grecque » in St. Remy bleu samen met marmeren bekledingen « en creux » in Grandrieu (1772).

Kan. Franciscus van Hoonacker, in de Nieuwe Gentweg : een in Soulme en een in Cerfontaine (1772).

Kan. De Witte in de Carmersstraat : een in Soulme (1770).

De abdij ter Duinen : een in Soulme imitant le St. Remy en een in Cerfontaine tigré (1770).

De Engelse Jezuïeten op de Spiegelrei : een in Cerfontaine, een paar maanden vóór hun suppressie (1772).

De Proost van het St. Pieterskapittel te Torhout : vier volledige schouwen geassorteerd : Cerfontaine, Soulme, Griotte en Clermont moucheté.

Adel en Magistratuur.

Aan het hoofd komt hier de heer d' Hanins de Moerkerke : in 1772-73 liet hij in zijn huis in de Witte Leertouwersstraat acht schouwen uit Rance plaatsen geassorteerd als volgt : Soulme, Senzeilles, St. Anne, Cerfontaine, St. Remy bleu, Griotte (deze laatste twee « à la grecque ») en ten slotte een in wit marmer en een « à raccord à la flamande ». In 1782 leverde Rance hem nog een fijn afgewerkte schouw « suivant dessin, en Clermont, à la grecque, à 2 rosaces sur la tête et une imposte dans le milieu avec guirlande en feuilles de laurier. »

Een tweede belangrijke klant was de heer Veranneman de Watervliet die in 1770-71 voor zijn huis bij de O. L. Vrouwekerk zeven schouwen ontving : drie in Cerfontaine,

een in Clermont en drie in Soulme waarvan een « avec ornement dans le milieu et sur la tête. »

Bruno-Antonius De Schynckele, griffier van de Vierschare, ontving uit Rance een St. Remy bleu, een Cerfontaine tigré en een Clermont samen met de vensterbekleding ; dit alles voor zijn huis in de Hoogstraat.

Ridder de Melgar, Redenaar van het Proossche, sierde in 1771-72 zijn huis in de Vlamingstraat met 5 geassorteerde schouwen ; Rance leverde ook de vensterbanken en de bladen voor de penanttafeltjes.

Mr. van Hamme, eveneens Redenaar van 't Proossche, ontving in 1779 vier complete schouwen waarvan een in Clermont moucheté.

Charles-François Custis in de Vlamingstraat en Custis de Peellaert in de St. Jacobsstraat in 1771 elk twee schouwen.

De volgende magistraten staan elk met één schouw in de registers van Rance vermeld :

D'Heere, burgemeester van de Stad (1770) ;

Herregodts J. J., ontvanger-generaal van de domeinen, een in Merlemont gros rouge voor zijn huis in het Koorstraatje van S. Salvators ;

Moentack J. ; Peellaert bij het Vrije ; van Huele Pierre bij de (oude) S. Walburga ; De Stoop Jacques, schepene en ontvanger der lopende middelen, in de Vlamingstraat ; van Caloen in de Oude Zak (« rue du vieux Jacques ») ; Verhulst, substituut van de griffier der Vierschare in de Predikherenstraat.

Negotianten.

De negotiant Joseph van Severen, kerkmeester van S. Salvators, plaatste in 1770 in zijn huis in de Wulfhagestraat drie schouwen uit Rance, waarvan twee à la grecque.

Mr. Stassignon, lid van de Handelskamer en wonend bij de Academie (Spiegelrei ?) verrijkte zijn huis met vier geassorteerde schouwen, waarvan een in St. Remy « cintrée avec ornement sur les têtes et dans le milieu. » (1776).

Rance leverde verder :

Een schouw voor Charles Walwein, tesorier van de Handelskamer, wonend op Terbaillie ; een schouw à la grecque voor Pierre-Guillaume van Outryve ; twee tafels in Clermont voor Jean Wiellemaecker bij de Vlamingbrug.

Bij deze negotianten voegen we ten slotte de bekende Brugse drukker Joseph van Praet die in 1770-71 een grote schouw in Clermont en een andere in Soulme uit Rance ontving.

Bij veel van die schouwen worden de passende vensterbanken en andere bladen voor bekleding geleverd. Hetgeen er op wijst dat de marmerbewerking te Brugge in die jaren nog weinig of niet ontwikkeld was. En niet alleen te Brugge: dezelfde verzendingsregisters vermelden even belangrijke leveringen van marmerwerk te Gent. En de leveringen van schouwen duren voort onder het Keizerrijk. In 1805 ontving de Brugse architect Vangierdegom een levering van 8 schouwen, ditmaal in Empire-stijl, zwart marmer met de typische ornamenten. (1) Dit alles wijst op de herkomst van het marmerwerk in de Louis-stijlen in onze huizen en kerken: het stamt blijkbaar ten groten dele uit de Waalse werkhuizen die eigen modellen leverden en bestellingen « naar tekening » van onze plaatselijke architecten en kunstenaars uitvoerden.

GUILL. MICHIËLS

OMMEGANG VAN DE H. DOORN TE WEVELGEM.

Men gaat er « dienen » tegen 't zeer in 't hoofd op O. H. Hemelvaart. Dan is er ook processie.

Als we naar den H. Doorn gingen, dan zei vader zaliger altijd: « Breng toen maar enige herels vlas mede van onderwege! » Dat was zo 't gebruik, om te weten hoe het vlas elders stond in de streek, en om het 'n keer te meten met herels uit zijn eigen vlaschaard.

Gehoord van een 80 jarige boeredochter uit Ledegem. E. N.

STUDIEBAKKERTJES.

Bij bezoek aan een kleermaker die op de tweede verdieping woont, vroeg ik terloops wat de mensen deden op 't gelijkvloers:

« Wel, » zei de kleermaker, « de man van omleegte verkoopt auto's; hij is, geloof ik, azent van de Studiebakkertjes. » Hiermede bedoelde hij het automerk Studebaker.

Verg. Biekorf 1952, 225.

G. P. B.

1) Volgens het verzendingsregister 1805-13 van de firma Teuret. Guillaume Teuret geboren te Rance op 28 Maart 1753 en aldaar gestorven in 1836. Zijn broeder Paul Joseph geboren te Rance op 9 Januari 1755 had een marmerzaak te Parijs, Rue Amelots. Dit marmerbedrijf bloeide onder het Keizerrijk en had als specialiteit het kappen van schouwen in Empire-stijl.

DE BOERENKRIJG TE IZEGEM

(*Vervolg en slot van blz. 143*)

28 October — In de nacht op 28 October vertrok uit Brugge een compagnie Franse infanteristen om de bezetting van Kortrijk bij te springen. Tussen 9 en 10 uur kwamen zij Ingelmunster voorbij. Geheel de streek kwam in beroering. De verzetsbeweging werkte aanstekelijk. Mannen van Izegem, Kachtem, Emelgem, Ingelmunster en andere gemeenten wapenden zich in allerhaast met wat hen onder de handen kwam : fusieken, pistolen, vorken, zeisen, messen en knotsen, en achtervolgden langs de Brugse steenweg de Fransen tot aan « Kuurne Frans ». Te Kuurne luidde de stormklok. Toen deed de Commandant van Kortrijk een uitval met 100 ruiters en 150 infanteristen en snelde de compagnie ter hulp.

Razend van woede zaten zij de boeren op de hielen, kapten en kerfden of schoten zoveel zij konden. In de huizen en op het land vermoordden de Fransen verscheidene onschuldigen. Goethals-Verduytsch schrijft : « Men heeft begraven te Izegem 27 mensen, te Ingelmunster 33, te Lendeledede 11, te Kachtem 6, te Emelgem 4 en te Kuurne 6. »

De Fransen stootten door tot Ingelmunster en tot Izegem en zaaiden er dood en verschrikking.

In verband met de terugkeer van de Fransen is te Izegem een volkstraditie bewaard gebleven, die werd opgetekend in de « Gazette van Iseghem » van 9 Juli 1898 :

« De Fransen ondervroegen het volk om te weten waar de klokkenmeester woonde. Aanstonds begaven zich twee soldaten te paard naar het huis van Joseph Callens, horlogemaker in de Marktstraat. Zij wilden hem gevangen nemen, omdat hij alarm had geklept. Hij antwoordde dat hij daaraan geen schuld had, dat hij uit zijn huis niet was gegaan en zelfs geweigerd had te luiden en de sleutel aan de oproerlingen af te geven. « Men heeft, zeide hij, de deur van de klokkentoren opengebroken, want hier is de sleutel ! »

Die dag had het veel geregend en de straten waren vuil en modderig. De soldaten doorzochten het huis Callens en daar zijn schoen zeer schoon gekuist en daarbij droog waren, geloofden zij aan zijn woorden.

Zij gingen ook de deur van de toren bezichtigen en daar zij inderdaad openerukt was, lieten zij Callens in vrede.

Toen de soldaten nog op straat waren, zag Callens zekere Joannes Storme in de Marktstraat uit zijn huis komen. De Fran-

sen gingen hem met hun bajonnet het hoofd afkappen. Storme viel op zijn knieën en vroeg om gratie ; en terwijl hij zo op de knieën zat, kapten zij hem de hand af. (1)

Intussen waren de Fransen zodanig verbolgen, dat zij Izegem wilden in brand steken. Het stro lag gereed op de Grote Markt. Alle waren in de grootste verlegenheid. Men zeide : Er is maar een persoon die ons kan redden in deze droeve omstandigheden, te weten : « Madame van den Advocaat ». Deze dame woonde in de Brugstraat en was zeer welsprekend in de Franse taal. (2) Aanstonds wendde men zich tot haar. Zij trok haar beste klederen aan en ging naar de Markt, waar de Franse troepen legerden. De soldaten openden de rangen om haar toe te laten tot bij de bevelhebber te gaan. Zij viel op haar knieën en vroeg genade voor de stad en het werd haar toegestaan. »

Een ander verhaal dat vroeger monsgemeen was en in hetzelfde weekbladnummer is bewaard, luidt aldus :

« Onder hen, die op Brigandszondag de Fransen poogden te verjagen, bevond zich een landbouwer, met name Tanghe, die met een geweer op de schouder zich op weg bevond. Almeteens werd hij gezien door twee soldaten te peerd, die het op hem aanzetten. Hij vluchtte langs het Papenveld en liet zich in een gracht vallen tussen de struiken, slechts zijn mond boven water houdende, uit vrees van gezien te zijn. De Fransen reden gedurig heen en weer over de dijk en in de meersen om achter de brigand te zoeken, die hun zo onverwachts ontsnapt was. Doch te vergeefs. Tanghe lag zo diep en zo stil in het water, dat zij hem niet ziende, het eindelijk opgaven en vertrokken. »

De Fransen herplantten te Izegem de vrijheidsboom op de Grote Markt en hechtten in de top een Franse vlag vast.

De Commandant gaf de strengste bevelen aan de municipaliteit om de klokken in de toren naar beneden te smijten. Onmiddellijk werd het bevel ten uitvoer gebracht. Zo kon geen alarm meer worden geluid.

De Fransen verlieten Izegem tegen de avond, terug naar Kortrijk.

1) Joannes Storme komt voor op de lijst van de 9 doden, door pastoor Delaere opgemaakt ; de jonge man van 23 jaar zal nadien uitgebloed zijn.

2) Deze dame was Caroline du Jardin, echtgenote van de advocaat Charles Maes. Zij woonden in de Marktstraat, doch haar ouderlijk huis was in de Brugstraat.

29 October — Opnieuw kwamen op 8 Brumaire in de namiddag van uit de richting van Kachtem een honderdtal brigands binnenvallen te Izegem. Zij doorliepen de gemeente en wilden de stormklok luiden maar zagen de klokken beneden op de grond liggen. Onder de leiding van hun hoofdman gingen acht mannen naar het huis van de President, doch zij troffen hem niet aan. Toen kwam gans de bende bijeen op de Grote Markt; de vrijheidsboom werd neergehakt en de vlag verscheurd.

De brutaliteiten van de Fransen daags te voren hadden de burgers de schrik op het lijf gejaagd. Deuren en vensters bleven gesloten. Iedereen bleef binnen en Izegem geleek op een dode stad.

Nadat de brigands op het gemeentehuis de hand hadden gelegd op twee fusieken, die de veldwachters de voorgaande dag hadden afgenomen, vertrokken zij terug in de richting van Kachtem.

30 October. — Nu het geweld scheen geluwd, kwamen de leden van het Municipaal Bestuur in extra-ordinaire zitting bijeen en stelden een proces-verbaal op van al de gebeurtenissen, die sinds 26 October zoveel opschudding in de gemeente hadden verwekt. Zij eindigden hun rapport met volgende aanbrengring :

« Désignation des chefs et coupables de la Révolte : Louis Van Haverbeke, tisserand ; Jean Renier, mendiant ; Pierre Parmentier, menuisier ; Eugène D'Haese, chapelier ; Jean Baptiste Huysentruyt, marchand de fil. »

Nog dezelfde dag droeg de gemeentebode het rapport (1) naar het Centraal Bestuur te Brugge. De municipaliteit herplantte opnieuw de vrijheidsboom.

31 October. — Met slaande trom voorop trok tegen negen uur 's avonds opnieuw een bende brigands Izegem binnen. Zij waren een 120 man, kwamen uit de richting van Ardoois en hielden stil op de Grote Markt. Nadat zij in alle straten wachten hadden gesteld, hakten zij de vrijheidsboom omver. Hun commandant « qui parlait français et allemand et qui fût le même des autres invasions », zo zegt het rapport (1), wendde zich tot de woning van President Ameye, die niet thuis was. Zij troffen enkel zijn zuster aan, die bij hem inwoonde : juffrouw Coleta Ameye. Zij drongen het huis bin-

1) Rijksarchief Brugge. Leie-departement n° 1183.

2) Vermoedelijk de Oostenrijkse officier Keitel.

nen, eisten geld, linnen en klederen en gingen naar de kelder om wijn en andere dranken. Drie uur lang bleven zij schenken en drinken.

Bij advocaat Maes gingen andere aanbellen en eisten geld, een frak en een zijden vest. Andere huizen werden aangedaan waar zij eveneens geld eisten. Vermeulen, de baas van het gemeentehuis, moest hun de woning van de Vrederechter aanwijzen. Zij trokken er binnen, dreigden het huis plat te branden zo de vrederechter zich niet vertoonde, doorzochten met een lantaarn alle kamers af en namen een hoeveelheid kousen en andere kledingstukken mee.

Geheel de nacht stoorden zij de bevolking. (1) Zij ordonnerden dat iedereen een lantaarn aan deur of vensters zou laten branden. Door de voordeur van François Berlamont en van de gezusters Dujardin schoten zij een kogel. Zij verlieten Izegem rond 7 uur in de morgen in de richting van St. Eloois-Winkel.

Het was 1 November, Allerheiligen.

Nog dezelfde dag herplante de municipaliteit de vrijheidsboom.

Toen kwam de rust. En wanneer de Municipalen weer op adem waren gekomen, schreven zij, als geslepen diplomaten naar Brugge om het Centraal Bestuur zand in de ogen te strooien en voor Izegem alle verdenking van actieve medewerking aan de opstand weg te nemen: « L'arbre de la Liberté est replanté. Depuis lors notre canton jouit de la plus parfaite tranquillité et le meilleur esprit et l'harmonie absolue règne entre ces habitants, qui sont, on ne peut plus indignés sur les Brigands. »

Toen het brigandsleger van Midden West-Vlaanderen te

1) Rijksarchief Brugge, Leie-departement n° 1183 : Izegem werd op 22 Augustus 1799 door « le Tribunal civil du département de la Somme, séant à Amiens » veroordeeld om schadevergoeding uit te keren aan volgende personen : Comere : 8593,50 fr. — Mevrouw Comere : 1200 fr. — P. Ameye : 1034 fr. — Sylvestre Vermeulen : 310,50 fr. — Pierre Devos : 120 fr. — Guillaume Verstraete : 52 fr. — Charles Maes : 118,75 fr. — Benoit Renier : 79,10 fr. — François Logé : 114,50 fr. — Pierre Van Witberge : 274,50 fr. — J. B. Vande Walle : 72 fr. — Joseph Tanghe : 438 fr. — Louise Ameye : 245 fr. — W^e Joseph Legrand : 150 fr. — Antoine Berlamont : 63 fr. — J. Vervenne : 100 fr. — Vernielingen in de raadszaal van de municipaliteit : 384 fr. In totaal 13,348,85 fr.

Oekene op 6 November werd ontbonden, (1) legden de Fransen een dolle ijver aan de dag om de leiders en de actieve medewerkers aan de opstand op te sporen. Er werden acht Izegemnaren aangehouden en tien bleven opgezocht, (2) Het Krijggerecht van Doornik veroordeelde vijf Izegemnaren tot de doodstraf. Voor de ter dood veroordeelde Jan Baptist Huysentruyt schreef de Izegemse Municipaliteit te vergeefs om begenadiging. (3) P. DECLERCQ

EEN KWAKZALVER TE KORTRIJK. 1759.

Op 30 Januari 1759 werd op de Steenpoortgevangenis te Brussel een persoon ondervraagd die verklaarde te heten Francis Pettagh, in de 40 jaar oud, geboren te « Darmstadt in Palserlandt, doende den stiel van quaksalver », sedert vijf jaar wonende te « Corterijck » samen met zijn vrouw, in de « Casteelstraete rechtover den heer Poperiesen ». Hij had acht jaar gediend onder de Hollanders, drie jaar in Spanje en later nog bij de Zwitsers.

Acht dagen vroeger was hij bij Lillo in gezelschap van zijn schoonbroeder het water gepasseerd om zich naar Bergen-op-Zoom en Tertolen te begeven « van sin sijnde om de drogen te verkoopen » die hij bij zich had.

Tijdens het onderzoek werd bevonden dat hij een brandmerk op de rug droeg. Hij verklaarde dit bekomen te hebben in 1740 te « Geyette [Gaëta] in het reyck van Napels om dieswille dat hij corporael sijnde hij genoodsaecht was met vijf mannen te bewaeren 50 arrestanten welcke men moeste conduiseren om te wercken de welcke nachte gebonden nocte geketinght waeren »... en dat een er van door de avond was weggeraakt...

Nooit had hij gedeserteerd, nooit gediend onder de Oostenrijkers.

Ondanks al die schone verklaringen werd hij veroordeeld om tot den bloede toe gegeseld te worden en voor eeuwig verbannen uit het hertogdom Brabant.

(RAB, Drossaard van Brabant, nr. 128).

C. T.

1) A. Lowyck a. w. blz. 10 en 34.

2) Liste des chefs, auteurs, instigateurs de la Révolte, Rijksarchief Brugge, Leie-dep. n° 191.

3) Stadsarchief Izegem. Republiek reg. n° 11, copie nn. 5 en 6.

FRANSE PASTORALE TE OOSTKAMP

1715

De graaf Conrard-Albert d'Ursel had in 1695 de heerlijkheid Oostkamp geërfd. Zijn goederen, die in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen verspreid lagen, werden beheerd door de intendant Fourbisseur. De graaf verscheen voor het eerst te Oostkamp in 1710; door de Wet werden dan grote feestelijkheden ingericht en men schonk hem twee beste koerspaarden. (G. Claeys, *De Gemeente Oostkamp*, 187). In 1713 trad hij in het huwelijk met Eleonora von Salm. Het eerste bezoek van de jonge gravin viel in October 1715 en werd evencens plechtig gevierd. In open lucht, bij de Gruuthuysebeek, vóór het kasteel, werd een Pastorale vertoond, een gelegenheidsstuk gecomponeerd door Sieur Antoine Guislain, zangmeester van de St. Jacobskerk te Brugge, op een Franse tekst van Jean-Baptiste Fourbisseur. Deze laatste was sedert 1685 intendant van de graven d'Ursel; in 1715 was hij baljuw van Oostkamp en tevens erfachtig griffier van de gemeenten Flobecq en Ellezelles in Henegouwen.

De tekst van de Pastorale werd, als programma van de opvoering, gedrukt op 8 ongenummerde bladzijden, — zonder drukkersnaam, doch het zal wel Brugs drukwerk zijn. Het titelblad luidt als volgt:

PASTORALE, Représentée à Oostcamp le six d'octobre 1715 a l'arrivée, au lieu, de haulte, puissante, et tres Illustre Dame, Madame ELEONORE ELISABET, RYNGRAFF, Princesse DE SALM, et du S. Empire, Comtesse Sauvage, du Rhin etc. Dame Epouse de son Ex^{ce}. Monseigneur Albert, Comte D'URSEL, Maitre de Camp General des Armées de sa Majesté Imperiale et Chatholique, son grand Veneur et hault Foresier de Flandre, Seigneur d'Oostcamp, de Beernem, et autres Lieux etc. — Mise en musique par le Sr. Antoine Guislain, Maitre de Chant de l'Eglise Paroissiale de St. Jacques a Bruges.

Het spel opent met een « Ouverture de violon » en telt twee « Entrées ». De eerste Entrée is een dialoog tussen de herders Tityrus en Thyrsis: heel de natuur begroet de komst van Philis (de gravin) en Amynte (de graaf).

De tweede Entrée omvat een « Gavotte des Bergers » en een « Menuet de l'Amour ». De nieuwe personages: Amor, Daphnis en Damon vertolken beurtelings de gevoelens en wensen van de onderdanen; een Koor zingt hun tegen. Daphnis zingt o. m. de volgende strofe:

Ovy, dès ce soir il [de graaf] arrive ;
de la *Gruythuyse* il a franchi la rive,
et l'aimable Philis suit son aimable Epoux.
Ah ! que ton sort, *Oostcamp*, va faire des jaloux.

En verder neemt ook Thyrasis de Vlaamse plaatsnamen in de mond (met frans accent wegens het rijm !):

Que la terre d'*Oostcamp*, qu'arrose la *Gruut-huyse*,
Puisse aux Comtes d' Ursel toujours être soumise !

Na een « Ritornelle », solo van Daphnis, begeleid door « deux flûtes d'Allemagne », wordt het stuk besloten met een « Ballet pour les Bergers et Bergères. »

Deze pastorale werd aangeboden als een eerste begroeting, bij het uitstappen van het grafelyk echtpaar uit de reiskoets. De tekst werd gedrukt voordat de dag van de ontvangst vastgesteld was, de ruimte voor de datum op het titelblad is immers met de hand ingevuld. Men zal dit kleine herdersspel lang hebben voorbereid ; het ligt voor de hand dat de Brugse zangmeester en componist opgetreden is met de beste instrumenten en jonge stemmen uit de zangschool van St. Jacobs, misschien ook uit andere kerken van Brugge. De 6. October 1715 was een Zondag.

Het gevierde bruidspaar moeten we ons wat minder idyllisch voorstellen dan het genre van de pastorale zou laten vermoeden. De intendant Fourbisseur vermijdt niet zonder reden elke zinspeling op de jeugd van Amynte en Philis die door de jonge herders en herderinnen worden bezongen. Inderdaad. De graaf was een goede vijftiger en de bruid die hij te Oostkamp aan de hand voerde, ging op haar veertigste. Zij waren twee jaar gehuwd en nog kinderloos. Prinses Eleonora von Salm behoorde tot de hoge Duitse adel ; dank zij haar moederlijke erfdeel was zij minder geruïneerd dan haar verwanten, die haar liefst ongehuwd wilden zien. Zij was jarenlang kanunnikes geweest in het Kapittel van Remiremont (bij Epinal) ; bij de mislukking in 1712 van haar candidatuur als abdis, had zij het klooster verlaten en zich op het kasteel van Anholt, het stamslot van de Salm's, teruggetrokken. Weldra werd zij in betrekking gesteld met de beroepsofficier die graaf d'Ursel was. Het huwelyk werd gesloten per procuratie op 17 Aug. 1713 vóór de bisschop van Roermond, een kozijn van de graaf. Na veel tegenwerking hadden de gehuwden elkaar voor het eerst ontmoet einde December 1713. Hun drukke briefwisseling uit 1713 is bewaard gebleven en

werd in 1928 door graaf d'Ursel gepubliceerd in een geïllustreerde luxe-uitgave (Conrard d'Ursel et Eléonore-Elisabeth-Albert de Salm. 1713-1721. Roman Familial. Brussel 1928 164 blz.)

De graaf d'Ursel bracht, naast zijn land en graafschap van Ursel en zijn baronie van Hoboken, in de gemeenschap van het huwelijk heel wat goed binnen dat in West-Vlaanderen gelegen was; het contract van 1713 vermeldt: de heerlijkheden van Oostkamp en van Beernem, alsook hofsteden gelegen te Wulvergem bij Veurne, te Snaaskerke en te Slijpe.

Het is als baljuw van Oostkamp dat de Waalse griffier Fourbisseur, de dichter van de Pastorale, zich te Brugge is komen vestigen; zijn weduwe verkreeg reeds in 1737 een anoblissement voor haar en voor haar kinderen: twee zonen die in de Brugse magistratuur opgaan en twee dochters die met magistraten uit de familiën De L'Espée en De Melgar gehuwd zijn.

A. V.

DE VICTOR DE MEYERE-HULDE TE OOSTDUINKERKE

Zondag 26 Juni 1955 was voor Oostduinkerke een feestelijke dag: aan de Antwerpse folklorist Victor De Meyere (1873-1938), die een aanzienlijk deel van zijn leven in deze badplaats doorbracht en er verdienstelijk werk verrichtte op het terrein van de volkskunde, (1) werd een warme hulde gebracht.

Na de academische zitting, waarop achtereenvolgens het woord werd gevoerd door de heren H. Loones, W. Giraldo en Prof. Dr. R. Foncke, kwam in de namiddag het hoogtepunt van de viering: de doop der nieuwe Oostduinkerkse reuzen, Ko en Liza, voorstellende een oude IJslandvaarder en zijn vrouw, beiden nog in leven. Deze reuzen, die aan Oostduinkerke werden geschonken door Mevr. Wwe Victor De Meyere, zijn van Brugs fabrikaat en werden ter wereld gebracht door de heren Decloedt, kunstschilder Michiels en beeldhouwer Vandersmissen. Ko heet in feite Victor Legein, Liza — eigenaardig genoeg — Marie Pylyzer. De reuzen zijn gehuld in de kledij van de kuststreek en meten 3,70 m. (Ko)

1) Zie zijn « Folklore van de Vlaamsche Kust » (in « Volkskunde », XL (1935-36), pp. 74 en 107; XLI (1937), pp. 62 en 130; XLII (1938), p. 38). Deze losse nota's waren afkomstig van een uitgebreider opstel: « De Folklore van den Westhoek van Vlaanderen ».

en 3,80 m. (Liza). Het doopritueel werd voltrokken door Mevr. de Burgemeester ; als meter fungeerde Mevr. V. De Meyere, als peter de heer H. Loones. Door middel van een oorkonde, opgesteld in het Middelnederlands, werden de gifte en de doop der reuzen vanop het stadhuis aan de kijk-lustigen afgekondigd. Dan ging het in optocht, met de reuzen en de hen omringende garnaalvissers te paard, naar « De Fuchsia », de villa van Victor De Meyere en thans het zomerverblijf van zijn echtgenote, waar door de V. T. B., bij monde van de heer J. Van Overstraeten, een gedenkplaat, werk van Koos Van der Kaay werd onthuld. Vervolgens werd door Mevr. de Burgemeester de Victor De Meyere-jaan geopend. Na een toneelvoorstelling in de tuin van Dokter Stockelynck werd 's avonds nog een fakkeltocht gehouden met de twee reuzen. Deklamatie, zang en volksdans omlijstten de feestelijkheden.

Ter dezer gelegenheid werd door kunstschilder Guill. Michiels een profaan vaantje getekend. Het stelt voor van links naar rechts : de reuzen, Co en Liza, met vóór zich een garnaalvisser te paard in volle uitrusting. In de rechte hoek staan twee korven. In het midden van het vaantje merkt men een groep, bestaande uit een visser, twee vissersvrouwen en drie kinderen, van wie één in een mand zit. Rechts van hen de nieuwe Sint-Niklaaskerk. In de scherpe hoek rechts een garnaal en een vis in de golven. Langsheen de hypotenusa prijkt de naam « Oostduinkerke ». Onder de basis leest men : « Op 26 Juni 1955 werden Victor De Meyere gehuldigd en de reuzen, Co en Liza, ons geschonken door Mevr. Victor De Meyere, plechtig gedoopt ». Een aantal van deze vaantjes werden door Mevr. De Meyere zelf smaakvol gekleurd. Zinkgravure. Rechthoekige driehoek met scherpe hoek naar rechts. H. 244 — B. 280. Dezelfde vlaggetjes, van kleiner formaat echter, dienden als puntzakjes, die met doopsuiker werden gevuld en uitgereikt. W. GIRALDO

MENGE LMAREN

BEVOLKING VAN DE DEKENIJ TIELT IN 1691.

De Dekenij Tielt in het oude Bisdom Gent telde 22 parochiën, waarvan er 13 liggen in het tegenwoordige Bisdom Brugge. Het « Status diocesis Gandavensis », op 10 October 1691 door bisschop Albertus de Hornes te Rome voorgelegd,

(Vaticaan's Archief, Congr. Concilie, Series Visitationum) geeft het aantal communicanten in elke parochie ; dit aantal interpreteert men gewoonlijk als 2 : 3 van de totale bevolking. Hier volgen de bevolkingscijfers, berekend op het aantal communicanten :

Tielt 4500 inwoners ; Aarsele 1200 ; Dentergem 900 ; Emelgem 630 ; Kanegem 825 ; Markegem 405 ; Meulebeke 3000 ; Oeselgem 450 ; Oostrozebeke 1350 ; Ruiselede 2250 ; St Baafs Vijve 600 ; Wakken 900 ; Wielsbeke 645.

Negen parochiën van deze oude Dekenij Tielt liggen in het tegenwoordige Bisdome Gent ; zij komen in het zelfde verslag voor met de volgende bevolkingscijfers :

Aalter 1200 ; Bellem 675 ; Gottem 450 ; Grammene 255 ; Lotenhulle 1050 ; Meigem 750 ; Poesele 225 ; Vinkt 750 ; Wontergem 375.

De totale bevolking van de oude Dekenij Tielt bereikte de volgende cijfers :

1683 : 21.363 inwoners ; 1691 : 23.385 ; 1704 : 20.535 ; 1724 : 25.260 ; 1735 : 27.915 ; 1745 : 29.400 ; 1749 : 31.332.

Deze laatste cijfers wijzen op een belangrijke aangroei : tussen 1683 en 1749 is de bevolking van deze landelijke Dekenij met ca. 50 procent toegenomen, ondanks de inzinking (1704) veroorzaakt door de oorlogen in het begin van de 18^e eeuw.

Er liggen spijtig geen cijfers voor die zouden toelaten deze aangroei per parochie na te gaa.

In de vijftig jaar vóór 1683 was de bevolking van de Dekenij Tielt met ca. 28 % aangegroeid, volgens berekening op het aantal communicanten (11.127) in het rapport over het quinquennium 1633-38 te Rome opgegeven. A. V.

REIZEN IN DE WAGON VAN HET KONVOOI. 1843-

In de tijd der eerste « konvooiën » was de « wagon » de derde klassewagen. Men hoort nu nog mensen alhier die altijd spreken van : « de wagons alvoren, in onze wagon ». De 1e Klasse was de « diligence », de 2e Klasse de « char-à-banc ».

De wagon was een open spoorwagen met banken rondom tegen de buitenzijden ; alleen 's winters had de wagon een overkapping. De prijs in de wagon was minder dan de helft van de diligence-klasse. Jagers reisden meestal in de wagon, immers daar alleen mochten zij honden meenemen ; en ook alleen in de wagon was het roken toegelaten. Rook was er overigens niet te kort, en stof en zand evenmin. Het ergste was echter het hete stof van de sintels uit het dampende

koffiemolentje dat alsdan de statige naam « locomotief » droeg ; vooral de ogen waren blootgesteld aan dat schadelijk stof. De Engelse schrijver H. R. Addison geeft dan ook de volgende raadgeving ten beste aan de lezers van zijn reisboek over België, *Belgium as she is*, te Brugge geschreven in 1843.

« Zo gij besloten hebt te reizen per spoor — en vooral zo gij uit liefde tot het roken of om enige andere reden per wagon zult reizen — dan raad ik u ten zeerste aan het volgende aan te kopen, zo gij er nog niet van voorzien zijt : een wijde linnen kiel om geheel uw persoon te bedekken en een blauwe bril. Neemt ge 's zomers deze voorzorgen niet, dan zullen uw klederen stijf staan van het stof en uw ogen lopen veel gevaar aangetast te worden door de hete sintels die uit de schoorsteen van de locomotief vliegen. » P. M.

VOLKSGENEESKUNDE. — Duivenjong tegen hersenkoorts.

Tegen de hersenkoorts — hersenvliesontsteking, meningitis — van kinderen is de remedie van het duivenjong nog zeer in gebruik. Ten bewijze de volgende antwoorden op de eenvoudige vraag : « Wat doet men tegen hersenkoorts ? » Een methodische vragenlijst over deze ziekte zal, hopen wij, nog heel wat meer opleveren.

Een duivenjong op het hoofd leggen (Moere).

Op het voorhoofd een vers gepluimd duivenjong leggen (Klerken).

Een opengesneden duivenjong er op leggen (Kortrijk).

Een duivenjong levend opensnijden en op het hoofd leggen (Vichte).

Een duivenjong opensnijden en warm op het hoofd leggen (Handzame).

Een vers geslacht duivenjong op het hoofd leggen zolang de zieke in gevaar is en het vernieuwen zodra het koud is (Brugge).

Een doorgesneden duifje op leggen : wordt het zwart, dan zal de patiënt genezen (St. Andries).

Een levend duivenjong doorsnijden langs de buikzijde en het zo op het hoofd leggen ; het duifje mag niet eerst gedood worden, dan zou alle kracht verdwenen zijn (Wingene).

Een duivenjong doorkappen en laten bloeden op het zieke voorhoofd (Beveren-Yzer).

Een duivenjong levend opensnijden en de hersenen op die van het kind leggen.

A. V.

VRIJDAGSE DEVOTIE IN DE ST. BASELISKERK TE BRUGGE.

Het Heilige der Heiligen van de volksdevotie te Brugge ligt in de hoek van de Sint-Baseliskerk, onder de H. Bloedkapel. Daar zit Onzen Heer, gegeseld en met doornen gekroond, de zware koord gesnoerd om de gebenedijde handen, en een mantel van purper — een echte mantel van wollen stof — hangt om zijn bebloede schouders. De tijd heeft het levensgrote deerniswekkende beeld gepatineerd, doch de handen, de knieën, de voeten ook, glimmen levende vers; de strelingen en de kussen van de vereerders laten er geen patina op toe.

De Vrijdag is de grote dag. En vooral tussen 9 en 11 uur in de voormiddag is het een aanhoudend in en uit van huisvrouwen die, op weg naar of terugkomend van de nabije Vismarkt, hun wekelijks trouw bezoek brengen aan Onzen Heer, daar diep in die smalle krocht. Zes oude kerkstoelen, meer kunnen er niet staan. En tegen de wand van ruw veldsteen de resems witte *ex-voto's*, armen en benen en koppen, vers uit het winkeltje dat in de belendende zijbeuk op de Vrijdagen altijd open is; — de profane stem van de wasverkoopster is de enige die de stilte van dit heiligdom durft ontwijden.

Het is het uur der vrouwen. Oudere van dagen, maar evenveel jonge huismoeders, soms met een kleine mee. Zou men het defilé van een tiental minuten filmen, dan zou men er in bonte afwisseling de typische volkswrouw, de dettige burgersvrouw, de voorname jongedame en het rijpe volksmeisje zien voorbijtrekken. Uitzonderlijk verschijnt een man, gedaagd rentenier, of eenmaal een jong postbediende, in een vlucht, gezondene van moeder.

Het bezoek geldt dien Onzen Heer, men gaat er recht naar toe naar dat hoekje, zonder om te zien naar de beelden van de Nood Gods en van de Madonna op het altaar; langs daar draait men echter meestal af bij het uitgaan, en sommige houden er wat stil voor een gebed, als aanvulling van hun wekelijkse devotie.

Zo is het elke Vrijdag. En al de Bruggelingen weten ook hoe ontroerend de devotie daar is op de Goede Vrijdag, gedurende de drukte van de ommevang, als heel het kerkje bevangen is van de kaarslucht.

En het zijn maar de Bruggelingen die met dien Onzen Heer weten om te gaan. De bedevaarders gedurende de

H. Bloeddagen in Mei doen onwennig in die donkere kerk en richten zich meest naar de Nood Gods en naar het Maria-beeld. En de toeristen ? Nu laatst op Tweede Sinksendag, met zijn ongekeerde vloed van toeristen, lag het hoekje van Onzen Heer heel verlaten. Enkele vreemdelingen dwaalden met hun kodaks doelloos door de kerk, een paar hielden stil bij de Nood Gods, en naderden wel maar durfden niet doordringen tot de mysterieuze smalle krocht.

Daar zijn de Brugse vrouwen thuis op hun Vrijdag. Ze zeggen een gebed in of langs de zes stoelen en naderen dan tot het beeld. De wijze van verering is zeer afgewisseld. Het meest algemeen is het strelen met de hand van Christus' gesnoerde rechterhand en vandaar over linker knie en been naar de voeten. Sommige houden de hand op de hand van het beeld gedurende een Onze Vader, de blik gericht op het gelaat van de Man van Smarten, en zetten dan langzaam de streling voort, die besloten wordt met het kussen van knieën en voeten. Sommige beperken zich tot een streling van knie en been ; andere drukken alleen een kus op hand en knie, of op de knie alleen. Zeer veel wordt tot slot de zoom van de purperen mantel met de hand aangeraakt ; sommige bedekken, na de kus, de knie met de mantel, andere bedekken de knie met de mantel en kussen de aldus bedekte knie. Sommige raken het beeld niet aan, doch buigen zich en brengen de zoom van de mantel aan de mond. Ik zag er ook enkele die een kruisje tekenden op de twee handen en op de twee knieën en bij het weggaan de mantel tussen de vingers lieten glijden.

De *ex-voto's* aan de wand zeggen dat men er komt bidden om hulp en troost in allerlei lichamelijke kwalen. Een maand geleden hoorde ik achter mij de stem van een oudere vrouw die fluisterde : « De voeten kussen tegen 't rhumatisme. » En samen met een andere vrouw ging ze dan naar 't beeld, en beide kustten de voeten en streelden de knie.

De innige sfeer en gave eenvoud van dit oord van devotie wordt met piëteit onderhouden ; het zware staande offerblok harmonieert goed met de stemming van het geheel. Maar welke spekslager heeft daar nu dat banale « MERCI » op het blok gesteld : een reep van vijf vette letters als gegoten uit *saindoux*, een blasphemie in dit heiligdom ? Dit moet gebeurd zijn buiten de weet van de Heren van de Edele Confrerie en het zal volstaan hun aandacht daarop te trekken om dat onedel indringertje uit de geliefde bedeplaats te bannen.

E. N.

GEZELLE ALS TAALZUIVERAAR.

Reeds vrij vroeg was Gezelle gesteld op zuiverheid van taal. Samengevat kan zijn streven naar taalzuivering in twee hoofdperioden onderverdeeld worden. Een eerste periode tot circa 1895 waarin de taalzuivering nog gematigd is : alleen uitheems-klinkende bastaardwoorden verdwijnen. Deze puristische tendentie treedt duidelijk te voorschijn in de rubriek « Wisselbank » van zijn tijdschrift *Loquela*, 1881 en volgende jaren. Geleidelijk wordt dit purisme intenser om, van circa 1895 af, zo radicaal te worden dat alle leenwoorden van latijns-romaanse oorsprong uit zijn taal geweerd worden. Het etymologisch vreemd-zijn van een woord was reeds voldoende opdat het in ongenade zou vallen. Zijn taalscheppende vertaling van de *Meditationes Theologicae* van Mgr. Waffelaert viel in een extremistisch purisme waardoor zij een echt curiosum geworden is.

Aan dit aspect van Gezelle werd een merkwaardige studie gewijd door DR. ROB. DE CONINCK : *Guido Gezelle's Purisme*. Een bijdrage tot de kennis van zijn taalkundige evolutie. Uitgegeven in de *Handelingen der Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, VII, 1953, 43-100.

De auteur heeft uit de verschillende uitgaven van de prozawerken *Uitstap in de Warande*, *Van den Kleenen Hertog*, *De Doolaards in Egypte*, een uitvoerige alfabetische en methodische lijst van puristische varianten samengesteld. Uit de studie van deze varianten blijkt dat Gezelle zich vrijwel uitsluitend kante tegen « 't Romaans bederf », tegen de indringers van over de romaanse taalgrens. Leenwoorden uit de germaanse talen liet hij daarentegen oogluikend toe. Meer dan eens verving hij zelfs romaanse « schuimwoorden » door germanismen en letterlijke vertalingen uit het Duits. V.

VRAAG. — *Maria van den Berghe, abdis van St. Godelieve*. — Zij werd door het Hof benoemd op 31 Jan. 1586 en te Brugge geïnstalleerd op 30 April ; overleden 17 Maart 1608. Zij kwam uit het klooster van de Nieuwenbosch (Gent), van de Orde van Citeaux. Was zij uit Ingelmunster ? en familie van Laurens en Elisabeth van den Berghe, resp. abt en abdis van Ter Duinen en van Groeninge ? H. J.

Opstel en Beheer :

A. VIAENE, Annunciatenstraat, 76, Brugge.

Postrekening : 2335 37

Abonnementsprijs : 100 fr.

Druk. A. Van Poelvoorde, Beenhouwersstraat, 35, Brugge